összefüggések hézagtalansága, az, hogy a motívumok, az alakok mozgása, beszéde, kiejtett vagy csak gondolt szavai, a szerzői közlések, tehát minden építőeleme szigorúan alá van rendelve a mű ideájának, eszmei magvának, akkor ezt az elbeszélést éppen a verbális felhígítottság, a szavak fölös hordaléka miatt érezzük csökkent értékűnek. Előadása egyféle művelődéstörténeti tanulmányhoz közelít: még az iskolázott elmét is erudíciós anyagának akkora halmazával teszi próbára, hogy annak a terhét szépirodalmi szöveg aligha tudja elviselni az esztétikai élmény károsodása nélkül. Íme egy töredék a képzetek, nevek, fogalmak kavalkádjából: az erudita fenyegeti benne a szépírót: »... lehetnél akár ünnepelt operett-primadonna is, például a századforduló táján, akinek arannyal áttört cipőcskéjéből részeg huszártisztek isszák a pezsgőt, mint ahogy lehettél volna, valamivel korábban, Aszpázia is, Perikészé, az államférfié, orgiák főszereplője, Kleopátraként, Pompadourként, Marie Antoniette-ként mámorosan kiáltva, »utánam az özönvíz!« de viselhetted volna Izabella hercegnő mind koszosabb ingét is, fogadalmadhoz híven az ostromlott vár elestét várva, képes lettél volna csonttá aszni a böjtöléstől, átadni magad a legképtelenebb önsanyargatás gyönyöreinek, üdvösség reményében csókolni bélpoklosok fekélyeit, égi hangokat hallani, kiütköztetni testeden a stigmákat, Jeanne d'Arcként vezetni győzelemre hadseregedet és utána szűzen (!) máglyára menni, Charlotte Cordayként számolni le Marat-val. Vagy éppen robogó autóból tüzelni golyószóróval a kiválasztott célra, benzinnel önteni le magad, eleven fáklyává válni, merő altruizmusból helyezni el pokolgépeket áruházakban, vasútállomások csomagmegőrzőiben, szuperszónikus gépek poggyászterében, beülni egy többszáz kiló dinamittal megrakott teherautó volánja mellé."

Nem tudunk megszabadulni attól a gondolattól, hogy Varga Zoltán az ilyeneket írói vegykonyhája lombikjában készíti, gondosan bekódolva számítógépébe az egész történelmi fogalomkészletet, szabatosan kidolgozva a korszerű abszurd irodalom jelkulcsait, amelyek e jelképiség zárait nyitják. Nem vagyunk meggyőződve, hogy szerzőnk minden gondolatisága ellenére is lírai alkatának az ilyen észprodukciók felelnek meg leginkább.

SZELI István

LÉGFÜRDŐ

Varga Zoltán: *Leszámolás.* Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1987

Varga Zoltán retrospektív kötetének elbeszéléseit a metaforaként működő repülés-lebegés motívuma tömöríti egyetlen problematika köré, amelynek legigazabb képlete a *Téli halál* című novellában mutatkozik meg. Ez a már-már egzisztenciálissá fokozódó kérdéskör messze jár a

szerzőnek itt-ott szemére vetett, a műveiből kivirító morális-etikai példálózástól; inkább arról a szenzibilitásról van szó, amelyet a műben vagy túlhajszolt lélektani festegetésnek, vagy olyan fokú emberismeretnek minősítünk, amely mindennemű írástechnika, áttételesség, nyelvi erő, művészi eljárás mellett is végzi a maga írói-irodalmi szelekcióját. Varga Zoltán külső, tárgyi ismeretei eredhetnek másodkézből: számára, elbeszélései számára azonban nem ezek az elsődleges fontosságúak; ott és olyan dimenziókban vannak jelen — éppen a központi, a repülésmotívumból kifolyólag —, ahol szervesen be tudnak épülni abba a világba, amelyben ő mozog otthonosan, és amelyet a *Téli halál* Dudu törpéje így határol körül: „Hát még ezt sem érted? — kérdezte fuldokolva. Mondd, mit értesz te akkor? Semmit sem értesz. Azt sem érted, mi az, ha valaki önmagának játszik, ha valakinek lelke van. Ugye nem érted?... Persze, hogy nem... Ehhez neked is lelked kellene hogy legyen, de neked csak marha erős izmaid vannak. A fejed pedig másra sem jó, mint hogy követ törjenek rajta." Az elbeszélések világának „meghatározhatatlansága, morbidsága" viszont onnan ered, hogy a szerző, a témáinak jellegéből származó várhatósággal szokatlan ellentétben nem áll meg „lélekkel bíró" hőseinél, hanem a kívülrekedő, az amazokhoz mindvégig kulcs nélkül maradó „izomemberek" perspektívájából szemléli őket, annyit jelezve lelkük rezdüléseiből, amennyit emezek érzékelhető valóságként — noha rejtélyként — még befogadhatnak. E kétféle embertípus változatos, gyakran alig felismerhető jelmezben vonul végig a köteten. Az elsővel a *Szorongás* címet viselő sorozat egyik legerőteljesebb jelenetében találkozunk; az azonos című elbeszélés kisfiúja, akinek nyitott esernyővel a kezében az ejtőernyős verseny jutott eszébe, s „a lent húzódó utcát nézve mind érdekesebbnek s egyben lehetségesebbnek találta az elképzelt ugrás gondolatát... Ha sikerülne az ugrás, máskor is így szökhetne el hazulról, egyszer-kétszer éjszaka is, olyankor, ha a hold bevilágít az ablakon, ő pedig nem bír aludni". Bandi mégsem mer leugrani, attól fél, nem tudna visszajönni, s így az egyedülléttől, a boszorkányokkal, sárkányokkal benépesülő sötéttől duzzadó félelmében és tehetetlenségében önelégülten szabdalja borotvapengével az esernyő vázán feszülő selymet, végérvényesen vállalva a szobát és a föléje tornyosuló apai büntetést.

A *Megoldás* Ferije csodálatos, valóságos lebegésnek tűnő könnyedséget érez, amikor zihálva, a falnak dőlve elhatározza, hogy nem fut orvosért apja megmentésére; vánszorgássá lassul a félember „repülése" is, amikor megindul a lépcsőkön felfelé, Olga és a kapus után, akik cinkosan összenevetve indulnak arrafelé, amerre mankókon nem lehet őket követni; a zongoraleckével birkózó kisfiú csak évek múltán érti meg a „különös elragadottságot", amely lázas csillogásba hozta bohóc vendégének savószínű szemeit, míg vele szemben a nagy Kabók áldozata futva menekül az idegen elől, aki arra tanítja, hogy sohasem lesz belőle

ember, ha nem állja ki a hatalmaskodó fiú verését. „De azért ő ember lesz, gondolta később ágyának meleg, megnyugtató sötétjébe burkolózva. Ember, akármit mondjon is az a bolond, mert az, biztosan az, mi más is lenne. Ember lesz és erős."

Ember és erős a *Téli halál* súlyemelője is, a *Csapdában* című novellacsoport — laza szerkezete ellenére is — egyik legszebb darabjában. Az elbeszélés a kötetszervező metaforának valamennyi jelentésrétegét, -árnyalatát begyűjti: a repülés már az indításnál vaskos köznapiságában történik; az erőművész első gondolata, miután föltápászkodik a havas járdáról, hogy visszamegy a kocsmába, ahonnan kidobták. A tömeg vigyorgására mintegy ellenszerül idézi fel saját fénykorának repüléseit, világkörüli útjait, Párizst, Londont, Rómát, New Yorkot, a kitörő tapsviharokat, miközben „követ törtek kalapáccsal a fején, kavicsokat zúzott szét öklével, vastag láncokat tépett, vasrudakat hajlított". Világjáró, hol ide, hol oda szerződő életére és jelenbeli, alkoholmámoros tántorgására rájátszó metaforává minősül át a sűrűn hulló, előbb hazafelé sodró, majd mindent, őt magát is betemető hó, amely az írónak egy későbbi elbeszélését, a *Hallgatást* is emlékezetessé teszi. Mialatt a hajdani erőművész az árokból igyekezne kifelé, a lábába nyilalló fájdalom indítja meg benne azt a Golding *Ripacs Martin*jához hasonló emlék- és látomássort, amely egycsapásra fonákjára fordítja a már csaknem tragikussá emelkedő hőst és történetét. A repülésnek egy harmadik jelentésszintje épül fel ezekből az emlékekből: Dolores repülése, amely most, utolsó pillanataiban is megfejthetetlen talán az erőművész számára. Doloresnek az elbeszélés második felében induló története — noha megbontja a szerkezetet, feleslegessé teszi az epilógusszerű előtörténetet és az első, „vízi" emlékbetétet —, Varga Zoltán legosodálatosabb történetei közé tartozik. „A többit nem szerette — emlékezik az izomember — csak azok szerették. Hogy miért szerette annyira, nem tudja. Talán mert lelke volt? Lelke. Nem érti egészen mit jelent ez, de így volt. Lelke volt. Csak Doloresnek volt. Hogy tudott repülni egyik trapézról a másikra, hogy tudott repülni! A lelke vitte. Az adott szárnyat neki." Dolores a munkájának élt. Az erőművésszel szemben, aki nyugtalanul vándorolt egyik cirkusztól a másikig, Dolores lemondta szerződéseit, hogy új számot tanuljon be. Ő találta ki azt a mutatványt is, amely a vesztét okozta. „A lelke ölte meg" — mondja az erőművész, de az elbeszélés mélyrétegében ott húzódik a talán benne is halványan felsejlő igazság, hogy Dolorest ő ölte meg, hogy a magafajta, rezonálásra képtelen emberek csak pusztítani tudnak, legfigyelmesebb gesztusuk is rombolás. Tagadhatatlan egyfajta szánalom, amelyet az író ezekre a „drága medvékre" fordít, de gondolkodás nélkül temeti be őket hóval az árokban, vagy szegezi halántékuknak a pisztolycsövet a folyóparton *(Új kaland)*. Kevésbé leplezett a csapda az erőművész ellenszenvesebb és tudatosan cselekvő rokonának, az epheszoszi gyújtogató leszármazottjának történetében: nem

csak Hérosztratoszt, hanem a Mozart-Salieri képletet is idézi a zeneszerzőt meggyilkoló zenész.

A kötet másik kulcsmetaforája a cirkusz, amely ugyanolyan otthonos mögöttes területet nyújt az írónak, mint a repülésmotívum legmélyebb jelentésrétege. *A vendég* bohócának szomorúsága vagy a kisfiú felismerése („de hát hogy is hihetett olyasmit, hogy a bohócok mindig vidámak") az áttétel kezdetleges formája. A kötet végére ez a motívum is többszörösen transzformálódik, a szerepjátszás olyan variációjáig, mint a *Leszámolás*, a *Gyávaság* vagy az *Új kaland* hőseinél. Valamennyi novellahős mozgatója azonban — és itt fonódik egymásba a két motívumkör — kitörés, még ha látszólag, mint a *Gyávaság* Károlyának, a rejtőzés is a célja. A kiútkeresés igazítja két csoportba a novellákat is: az első sorozat szereplői apró „borstöréssel", pótcselekvéssel vigasztalódnak: egy szem tojáscukorral, egy órányi zongorázással, egy esernyőhasogatással, egy keserű káromkodással vagy egy korty pálinkával. A második csoport hősei felverekszik magukat, a legkülönbözőbb módon, morfiummal, gyilkossággal, testi erővel, az igazán szárnyalókig mégsem jutnak el: középúton maradnak a „szürkék" és „repülők" között, amazokat megvetve, ezeknek csapdát állítva. A novellák kontextusában így válik az erőművész is, Dolores is típussá: a kettő között, a metamorfózis pillanatában látjuk a *Folyópart szúnyogirtással* című elbeszélés Gáborát, aki pszichológiáról testnevelésszakra iratkozott át. A kötetzáró írásban *(Kivégzésem pillanatai)* kosárlabdaedzőként és sokarcú, madáchi nőként tér vissza a két típus, sajátos kiemelkedési kísérlettel: végrehajtani az ítéletet a mindannyiuk között legmagasabban lebegő (ezért is a „vadászmódra tartott" winchester), az írón, akinek a sok ügytelen között egyedül volt ügye. Az *írás* mozzanata egy másik novellahős, Vince szavait idézi fel: „... inkább nekem nem kellett volna írnom nektek. Tudhattam volna. — Hogy gyerekek vagyunk? — Hogy felnőttek vagytok. Én voltam a gyerek. Én voltam gyerek köztetek."

A kötet novelláit, néhány főleg sorozatzáró elbeszélés kivételével, ismerjük. Ilyen összeállításban azonban, a motívumismétlődések és -kapcsolódások, örvény módjára mélyülő és pontosuló metaforasorok, sorozatcímek révén az intertextuális vonatkozások rendkívül bonyolult szövete jön létre, amely állandó újraolvasásra és -értelmezésre késztet bennünket. A kötetcím is sokirányú szándékát jelöli az írónak: témákkal, hősökkel számol le (kölcsönösen), történeten belül (és kívül), talán stílussal, művészi eljárásokkal is, hiszen hangja élesebbé, türelmetlenebbé, indulatosabbá válik a kötet végére.

Utolsó elbeszéléskötetében maximumként megjelölt írói célja, hogy elgondolkodtassa az olvasót. Új gyűjteményének visszahatón is harcias árnyalatú címe arra enged következtetni, hogy író akarhat ennél többet is.

FEHÉR Katalin